

ЩІэныгъэ тхыгъэ
УДК 811.352.3
DOI: 10.31143/2542-212X-2024-4-412-422
EDN: XFPZCV

**НАЛО А.ХЪ. И РОМАНХЭМ ХЭТ ХУДОЖЕСТВЕННЭ ОБРАЗХЭР
КЪЭГЪЭЩЫНЫМ ТЕЛАЖЪЭ ЗЫХЭЩІЭНЫГЪЭР
ЛЕКСИКОЛОГИЕМРЭ ФРАЗЕОЛОГИЕМРЭ Я ІЭМАЛ
ЩХЪЭХУЭХЭМКІЭ КЪЫЗЭРЫЗЭГЪЭПЭЩАР**

Къэмбэчокъуэ Іэдэм Муштэхьид и къуэ

Бэрбэч Хь.М. и цІэр зезыхъэ Къэбэрдэ-Балъкъэр къэрал университет,
Налшык, Урысей, akamb@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-2184-0431>

Аннотацэ. Лэжыгъэр теухуащ адыгэ тхакІуэ шэджащэ Налло А.Хъ. и романхэм хэт художественнэ образхэр къэгъэщыным телажъэ зыхэщІэныгъэр лексикологиемрэ фразеологиемрэ я ІэмалхэмкІэ къызэрызэгъэпэща щІыкІэм. Къэхутэныгъэр щІегъэкІуэкІар «языковая личность» жыхуаІуэ иужьрей зэманым бзэ щІэныгъэм гульытэ хэха щызыгъуэта, бзэм, фило-софием, психологием, социологием, н. жьантІакІуэ щыхъуа Іуэхугъуэшхуэм и лъэныкъуэ зэхуэмдэхэр куууэ щІэджыкІыным, къэпщытэным щІэныгъэм и дежкІэ мыхъэнэ ин дыдэ зэриІэрщ. Лэжыгъэр зытешІыхьар Налло А.Хъ. «Нэхуш шу», «Псы Іуфэм Іут унэ цІыкІу» зыфІиша, адыгэхэм я тхыдэм теухуа романхэрщ. Тхыгъэм къыщыгъэсэбэпащ зэгъэщІэныгъэ, кІэлыплъыныгъэ, контекстуально-интерпретационнэ, лингвостилистическэ къэхутэкІэ Іэмалхэр. Къэхутэныгъэм кърыкІуахэр щыхъэт зэрытэхъуэщи, романхэм щызэфІэгъуэва образ купщІафІэхэр къыгъэщІын, персонажхэм я теплъэр, гупсысэкІэр, дуней тетыкІэр, дуней еплъыкІэр, тхыгъэхэм къыщыІэта Іуэхугъуэхэр щекІуэкІ щІыпІэр, лъэхъэнэр тхылъеджэм нэрылбагъу, фІэщ щІыгъуафІэ ящищІын папщІэ тхакІуэм ІэкІуэлъакІуэу къыгъэсэбэпащ бзэм абы щыхухэха Іэмэпсымэ щхъэхуэхэр, псом япэу – синонимхэм, синоним рядым, антонимхэм, езы тхакІуэм къыгъэщІа псалъэщІэхэм, псалъэжъхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ, жьы хъуа псалъэхэм, диалект псалъэхэм, фразеологизмхэм я зэфІэкІыу художественнэ текстым зыхэщІэныгъэр къыщыгъэлъэгъуа зэрыхъу Іэмалхэр.

Зэрыгъуэзэн псалъэхэр: тхакІуэм къыгъэщІа псалъэщІэхэр, антонимхэр, псалъэжъхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ, синонимхэр, синоним рядыр, жьы хъуа псалъэхэр, тхыгъэм хэт образхэм я къэгъэщІыкІэр, фразеологизмхэр, зыхэщІэныгъэр

Цитатэ къызэрыхэпхыгур: Къэмбэчокъуэ І.М. Налло А.Хъ. и романхэм хэт художественнэ образхэр къэгъэщІыным телажъэ зыхэщІэныгъэр лексикологиемрэ фразеологиемрэ я Іэмал щхъэхуэхэмкІэ къызэрызэгъэпэщар // Электронный журнал «Кавказология». – 2024. – № 4. – С. 412-422. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-4-412-422. EDN: XFPZCV.

© Къэмбэчокъуэ І.М., 2024

Original article

**SOME LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL MEANS OF EXPRESSING
EXPRESSIVITY USED IN THE CREATION OF ARTISTIC IMAGES
IN THE NOVELS OF A.H. NALOEV**

Adam M. Kambachokov

Kabardino-Balkarian State University named after Kh.M. Berbekov, Nalchik, Russia, akamb@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-2184-0431>

Abstract. The paper examines the main lexical and phraseological expressive means used by the well-known Kabardian writer A.H. Naloev to create an artistic image in his historical novels. The relevance of the research topic is due to the need for in-depth study and comprehensive description of the linguistic personality, which attracts close attention in modern linguistics. The material of the analysis was the novels by A.H. Naloev "Horsemen of Dawn" and "House on the riverbank". The paper uses descriptive and comparative research methods, as well as methods of contextual-interpretative and linguistic-stylistic analysis. The results of the conducted research allow us to conclude that when forming logically completed, memorable artistic images in the analyzed works on a historical theme, the novelist, seeking expressiveness and imagery of the work, skillfully used a wide range of means of expression to realistically convey the events reproduced by him in the novels, the time described, thoughts, aspirations, views and life philosophy of the characters, first of all, the possibilities of synonyms, synonymic series, antonyms, obsolete words, dialectisms, author's neologisms, phraseological units, which are powerful means of expressing emotional and expressive meanings in a literary text.

Keywords: author's neologism, antonyms, proverbs and sayings, synonyms, synonymic series, obsolete words, formation of an artistic image, phraseological units, expressivity

For citation: Kambachokov A.M. Some lexical and phraseological means of expressing expressivity used in the creation of artistic images in the novels of A.H. Naloev. IN: Electronic journal «Caucasology». – 2024. – № 4. – P. 412-422. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-4-412-422. EDN: XFPZCV.

© Kambachokov A.M., 2024

Научная статья

НЕКОТОРЫЕ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭКСПРЕССИВНОСТИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ПРИ СОЗДАНИИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВ В РОМАНАХ А.Х. НАЛОЕВА

Адам Муштагидович Камбачоков

Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М. Бербекова, Нальчик, Россия, akamb@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-2184-0431>

Аннотация. В работе рассматриваются основные средства выражения экспрессивности посредством лексических и фразеологических языковых единиц, используемой известным кабардинским писателем А.Х. Налоевым для создания художественного образа в своих исторических романах. Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью углубленного изучения и комплексного описания языковой личности, привлекающей пристальное внимание в современном языкознании. Материалом анализа явились романы А.Х. Налоева «Всадники рассвета» и «Дом на берегу реки». В работе использованы описательный и сравнительный методы исследования, а также методы контекстуально-интерпретационного и лингвостилистического анализа. При формировании логически завершенных, запоминающихся художественных образов в анализируемых произведениях на историческую тему прозаик, добиваясь выразительности и образности произведения, для реалистичности передачи воспроизводимых им в романах событий, описываемого времени, мыслей, чаяний, взглядов и жизненной философии

персонажей умело использовал широкий спектр средств выразительности, в первую очередь – возможностей синонимов, синонимического ряда, антонимов, устаревших слов, диалектизмов, авторских неологизмов, фразеологизмов, которые являются мощными средствами выражения эмоционально-экспрессивных значений в художественном тексте.

Ключевые слова: авторский неологизм, антонимы, пословицы и поговорки, синонимы, синонимический ряд, устаревшие слова, формирование художественного образа, фразеологизмы, экспрессивность

Для цитирования: Камбачоков А.М. Некоторые лексико-фразеологические средства выражения экспрессивности, используемые при создании художественных образов в романах А.Х. Налоева // Электронный журнал «Кавказология». – 2024. – № 4. – С. 412-422. – DOI: 10.31143/2542-212X-2024-4-412-422. EDN: XFPZCV.

© Камбачоков А.М., 2024

Зи творческэ шыфэлЫфэ щхьэхуэрэ «хьэтI» хэхарэ зиIэжщ Къэбэрдей-Балъкъэрым и цыхубэ тхакIуэ Нало Ахьмэдхьан. КъыгъэщI образхэм я гъэпсыкIэрэ къыгъэсэбэп художественно-изобразительнэ IэмалхэмкIэ ар зыхуэдэ, зэщхь яхэткъым адыгэ тхакIуэхэм. «Къэбэрдейбзэм фIэкIа нэгъуэщIыбзэхэм тыншу пхуимыгъэтIэсэн оборотхэр, жыIэкIэхэр къыщыгъэсэбэпащ Налом и тхыбзэм. Аращ къызэрыIуэта бзэм и шэрыуагъымрэ дахагъымрэ къахуэнэу абы и тхыгъэхэр урысыбзэкIэ е нэгъуэщIыбзэкIэ зэдзэкIыгъуей щIэхьур» [Камбачокова 1999: 80]. Дагъыстан бзэщIэныгъэлIхэу Рамазановэ Д.А., Хасбулатовэ Х.М., Курбановэ З.Х. сымэ тэмэму гу зэрылытатащи, «тхакIуэр и IэдакъэщIэкIым щыхушIокъур и гурыгъу-гурыщIэхэр зэIухауэ тхыльеджэм и гум, и псэм нихьэсыну, зытетхыхь Iуэхугъуэхэм набдзэгубдзаплъэу хигъаплъэу абы и гушIэм зыхэщIэныгъэ зэхуэмыдэхэр щигъэушыну. Апхуэдэ хысэпкIэ абы къегъэIурыщIэр зыхэщIэныгъэр къызэзыгъэпэщ Iэмал зэмылIэужьыгъуэхэр. Ар хэмыту зэфIэувэркъым сыт хуэдэ художественнэ тхыгъэ нэсри» [Рамазанова, н. 2017: 89].

АтIэ лъэпкъым и гупсысэкIэр, псэукIэр, дуней еплъыкIэр къыгъэщI образхэм хильхьэн, зытетхыхь цыхухэм, Iуэхугъуэхэм, ахэр зыхиубыдэ зэманым тхыльеджэр щигъэгъуэзэн, «къыхигъэхутэн» папщIэ, и жылэр щIэщыгъуэ, гукъинэж ищIын щхьэкIэ сыт хуэдэ бзэ IэмалхэмкIэ Нало Ахьмэдхьан къызэригъэпэщрэ а псоми я пкъыр зэфIэзыгъэувэж зыхэщIэныгъэр?

ГъащIэм узыщрихьэлIэ зыхэщIэныгъэ зэмылIэужьыгъуэхэр бзэм къыщыгъэщIащ Iэмал зэтемыхуэхэмкIэ. Ар къызыхэкIыр псалъэр жызыIэр а жиIэм зэрыхушытыр къызэригъэлыагъуэрщ, къыщипсэлыкIэ хильхьэ щытыкIэрщ. Художественнэ тхыгъэхэм хэт образым и щытыкIэ нэхьыщхьэхэр ухуа зэрыхуэ зыхэщIэныгъэр къызэзыгъэпэщ Iэмал нэхьыщхьэхэм хохьэр лексикологием, морфологием, синтаксисым я Iэмал зэмылIэужьыгъуэхэр: синонимхэмрэ антонимхэмрэ я къэгъэсэбэпыкIэ щхьэхуэхэр; жыы хьуа псалъэхэр, псалъэщIэхэр, авторым къыгъэщIауэ щIэныгъэлIхэм «авторский неологизм» зыфIащэхэм хуэдэхэр образым хуэгъэлэжьэныр; гъэфIэныгъэ, гъэикIэныгъэ, фIэлIыкIыныгъэ, фIэмыфIыныгъэ, еубзэныгъэ, н. къызэрыкI аффиксхэр зыпыт псалъэхэр къэгъэсэбэпыныр; градаце, инверсие, оксюморон, парцелляция, эл-

липсис, н. бзэ Iэмалхэр кьэгъэIурыщIэныр; троп зэмылIэужьыгъуэхэр щIэгъэкъуэн кьэщIыныр.

А Iуэху бгъэдыхьэкIэ псоми ящышу ди лэжыгъэм щызэпкьрытхыр Нало А.Хь. и «Нэхуш шу» [Нало 1993], «Псы Iуфэм Iут унэ цыкIу» [Нало 1995] романхэм хэт образхэр зэрызэфIэгъэува зыхэщIэныгъэр лексикологиемрэ фразеологиемрэ я IэмалхэмкIэ кьызэрызэгъэпэщарщ.

Адыгэбзэм и лексикэр стиль и лъэныкьуэкIэ кьулей зыщI Iэмалхэм щышу романитIми увьпIэшхуэ щаубыдащ синонимхэмрэ антонимхэмрэ. ЗыхэщIэныгъэм и кьызэгъэпэщакIуэу художественнэ тхыгъэхэм зыубгъуауэ кьыщагъэсэбэпыр синонимхэр – зы псалъэ лъэпкьыгъуэм щыщхэу е псалъэ зэпхауэ зы мыхьэнэ е мыхьэнэ зэпэгъунэгъу зыщIэль единицэхэр. Ауэ, синоним кьызэрыкIуэхэм кьащхьэщыкIыжауэ, зыхэщIэныгъэр кьэгъэщIынымкIэ икьукIэ зэфIэкIышхуэ кьалыкьуокIыр синоним зэхуэхьуф псалъэ зыбжанэм кьызэрагъэпэщыф синонимическэ ряд жыхуаIэжым. Рядым хэт синоним нэхэм (*мафIэдз – сеныч, хыв – хьэрэ, хьэлу – мэжаджэ* хуэдэхэм) кьащхьэщыкIыу, стилистическэ синонимхэр зыхэщIэныгъэкIэ нэхь гъэнщIащ, бзэм и стиль зэхуэмыдэхэм шагъуэт кьэгъэсэбэпыкIэки зэщхьэщокIхэр; гъащIэм и кьэхьукъащIэ гуэрхэр кьызэрагъэлягъуэм кьыдэкIуэу псалъэр жызыIэм а кьэхьукъащIэм хуиIэж хушытыкIэри IупщI кьащIыф. А синоним лIэужьыгъуитIми мымащIэу дыщрохьэлIэр Налом и «Нэхуш шум»: *Сыт цы-хум зыщIифыщIыжыр и гъащIэр фIы, дахэ, нэху, хуит, кIыхь ищIыну, ажал кьыщыпэплъэкIэ?* [Нало 1995: 312]. *Жыжъэу пцIантIэкум ит унэм и бжэр кьыIуаудри ицIалэ домбеитI хьэм кьыкIэлъильащ* [Нало 1993: 9]. *Iуэхур зэфIэкIауэ гурьщхуэ ищIыым тутынафэ хьыжъэу жылэм дэс БицIо Джы-рандыкьуэ езым игъэкIауэ ибзыжа сэмсун тутын гъуэжъ зэпылгъэфыр Тохьутар Къаныкьуэ Тэрчкьалэ бээрым кьыхуриха тхылымпIэпсым трилъхьэри ишыхьащ, и бзэгупэм иригъаажурэ тхылымпIэ кIапэр псыф ищIри тригъэпцIэжащ.* [Нало 1993: 18]. Щапхьэхэм кьызэрыхэщщи, *ныкьуэкъуэн, лъэрызехьэ, ерыш*, псалъэхэм мыхьэнэкIэ гуэгъу яхуэхьуу тхыгъэм кьыщыхьащ *зыфыщIыжын, домбей, хьыжъэ* стилистическэ синонимхэр.

Адыгэшымы и фIагъ псори кьиIуэтэн папщIэ тхакIуэм абы хужиIэркьым «дахэщ», «лъэрызехьэщ», «кьарууфIэщ», атIэ а псори зы псалъэкIэ кьыдгурегъэIуэф: *Иджы зы адыгэ лъэпкьым яш телъыджэхэм схухэплъыхьу кьысхухаха хакIуэр иэч кьытесэхьэркьым зэрытелъыджэм* [Нало 1993: 70]. *Цыхухэр вагоным кьыкIыу ицIадзащ жимыIэу «цыхухэр вагонхэм кьылъэлъу ицIадзащ»* жеIэр тхакIуэм. НэгъуэщI щыпIэ и деж Пщымахуэ хамэ мылькум хэджэгухьын зэрыфIэфIыр мыпхуэдэ щIыкIэкIэ кьыщыдегъащIэр: *Сыту гумащIи, хамэ мылькукIэ жумарти хьужат Пщымахуэ* [Нало 1993: 103].

«Нэхуш шум» хуэдэу, «Псы Iуфэм Iут унэ цыкIу» романым и бзэми ущрохьэлIэ стилистическэ синонимхэм. Синонимическэ рядым щышу мыбдежми Налом кьыхихыр зытепсэлыхь Iуэхугъуэр нэхь зыхэщIэгъуафIэ пщызыщI, и Iуэху еплъыкIэр нэхь кьэгъэлъэгъуэгъуафIэ зыщI псалъэхэрщ. Щалъхуа щыпIэм епха гукьэкIыжхэр, и хэкум дахагъэу бгъэдэлым и инагъыр мыпхуэдэ щIыкIэкIэ кьыдбгъэдэльхьэр абы: *Дэнэ-дэнэ, Хэкужъыр уи гъащIэ кьыпхуэнэжам и кIуэцIкIэ пхуэмыIуэтэн сурэт абрагъуэщ, цыху IэщIагъэкIэ*

мыщлауэ, гъащлэм ищла сурэт телъыджэщ [Нало 1995: 253]. *Крупнов мащэм ихъэри щлым хэпыджэу щлудзащ и баш папцлэмкIэ* [Нало 1995: 261]. *Къэщлэрэщлэжурэ щлынIэ-щлынIэхэм ещыкIубланэ лэщлыгъуэм и пэ илъэс пльыщлыр ажалкIэ пицIэлыкIащ емынэм* [Нало 1995: 264]. *Уэлийм и шу гъусэхэр нэщхъейуэ мэджэдэж* [Нало 1995: 311]. *Хъэгъуэллыгъуэр екIуэкIыурэ махуэ заул дэкла нэжь, щауэри дунейкьутэжу къашиэжащ* [Нало 1995: 296].

Синонимхэм ехъэхуэу, уеблэмэ абыхэм япэ ищү пIэрэ жуигъэIэу зыхэщIэныгъэ щхъэхуэхэр къэгъэщIыным Нало А.Хь. хуегъэлажъэр антонимхэри. Стилъ и лъэныкьуэкIэ антонимхэм я къалэныр гупсысэр къызыбгъэдэкIым къиIуатэ Iуэхугъуэхэм, ар зытепсэлъыхъ къэхъукъащIэхэм, цIыхухэм я социальнэ щытыкIэ зэхуэмыдэхэм, я хьэл-щэнхэм, я Iуэху бгъэдыхъэкIэм, я теплъэм, авторыр зытепсэлъыхъ Iуэхур къыщыхъу щIыпIэм, зэманым, н. я зэтемыхуэныгъэр, зэщхъэщыкIыныгъэр, уеблэмэ я зэпэщIэтыныгъэр IупщIу нэрылъагъу къащIынырщ. Апхуэдэ зэфIэкI антонимхэм щIагъуэтыр абыхэм мыхъэнэ и лъэныкьуэкIэ ябгъэдэль зэпэщIэуэныгъэм гупсысэр шэрыуэ, щIэгъэхуэбжъа зэрахуэщIырщ, текстыр щIэщыгъуэу къызэрызэрагъэлэщыфырщ, тхыгъэм хэт лIыхъужьхэм я щытыкIэ зэтемыхуэхэр, зэмыкIуалIэххэхэр зэхэбзауэ къызэрагъэлэщыгъуэфырщ, Iуэхур щекIуэкI щIыпIэр, зэманыр, зэрекIуэкI щIыкIэр, н. нэм къыщIэуэу зэрагъэбелджылыфырщ. Абыхэм я щапхъэ хъунуц зэпкърытх романитIым къыхэтха мы псалъэухахэр: *Тэрч уебакъуэмэ – Наурызхэщ, укъебэкъуэжмэ – Талъостэнхэщ* [Нало 1995: 275]. *Джэуищрэ Ностэрэ я бынитIыр ящлыгъуэу мэзым хэтIысхъащ, адэкIэ я Iуэху зэрыхъун тхъэм ещIэ: хэхъуэн, хэщIын я бжыгъэм, е хэкIуэдэжыпэн мэзым, узыр къыздахъауэ къыщIэкIыу* [Нало 1995: 296]. *Ди инэралым и пхъур кIуэдауэ илъэс щIигъуауэ мэлъыхъуэ, лъыхъуэ пэтми ягъуэтырккъым е лIауэ, е псэууэ* [Нало 1995: 285]. *Лэскэн икIауэ Шэчэр щы-хуэкIуэм яуха къудейщ зэпагъэу къыщIадзэжым, зэныкьуэкъуэ зэкIуэжмэ, шы гъэдэжэгу еплъмэ, джэддыкIэ еуэмэ, аргуэру уэрэд ирагъэжъэжурэ Шэчэр банэм хыхъэри я уэрэдыр яухащ, жэщци къатехъуащ* [Нало 1995: 271].

Дызэресэжауэ бзэм къыщыхэдгъэкI антонимхэм къащхъэщыкIыу, тхакIуэхэм, усакIуэхэм къагъэсэбэп хабзэщ контекст щхъэхуэхэм фIэкIа антоним щызэхуэмыхъу псалъэ зэхьэлIахэмрэ авторхэм езыхэм къагъэщIыжа антонимхэмрэ. А антоним лIэужьыгъуитIми зыхэщIэныгъэр къэгъэщIынымкIэ, тхыгъэм хэт образхэр къызэфIэгъэуэнымыкIэ ябгъэдэль зэфIэкIыр куэдкIэ нэхъыбэщ антоним къызэрыгуэкIхэм ейм нэхърэ. Апхуэдэхэщ, псалъэм папщIэ, Налом и тхыгъэхэм къыхэтха мы щапхъэхэм контекстым антоним щызэхуэхъуа лIэмэ, къелмэ псалъэхэм худэхэр: *Жылэр лIэмэ, дэри дылIэнищ, жылэр къелмэ, дэри дыкъэлынищ* [Нало 1995: 266].

Лъэпкъым и гупсысэкIэр, махуэ къэс илэжь Iуэхугъуэхэр, къигъэсэбэп Iэмэпсымэхэм зэреджэр, и хабзэхэр, и Iуэху зехъэкIэр а лъэпкъым Iурылъ бзэм къанэ щымыIэу къыхощ. Абы къикIуа гъуэгуанэ кIыхъым и фэеплъу бзэм къыхэнауэ урохьэлIэжыр зэгуэрым щIэх-щIэхыурэ къагъэсэбэпу щыта, иджы IэщIыб хъужа фIэщыгъэщIэхэм щыщ куэдым. ЩIэныгъэлIхэр абыхэм жьы хъуа псалъэкIэ йоджэр икIи гупитIу зэщхъэщагъэкI: историзмрэ архаизму. Историзмхэр ар нобэрей ди гъащIэм узыщримыхьэлIэж хьэпшыпхэм,

къэхъукъащІэхэм я фІэщыгъэцІэхэрщ. Хьэпшыпхэр, къэхъукъащІэхэр гъащІэм зэрыхэкІым папщІэ, ахэр езыхэри къамыгъэсэбэпыж мэхъу, абыхэм я фІэщыгъэхэри цІыхум хуэм-хуэмурэ яІэщІоцхуж. Абыхэм нэхъ ущрихьэлІэр щІэныгъэм ехьэлІа тхыльхэрщ. «Историзмхэр ІэкІуэлякІуэу къыщыгъэсэбэпащ ди тхакІуэхэм я тыгъэхэми. Іуэхугъуэхэр щекІуэкІ лъэхъэнэм, ар тхыдэкІэ зыхиубыдэ щІыпІэм, сюжетым къызэщІиубыдэ лъэпкъхэмрэ хэкухэмрэ тхыльеджэр напІэзыпІэм хигъэхутэу Іуэху екІуэкІыр «и нэкІэ иригъэлягъун» папщІэ тхакІуэм нэщыпхъуэ щІыкІэу къызэкъуепхъуэтыр налкьут зэщІэпщІыпщІэу тхыгъэм хэпхъа историзмхэр – лІэщІыгъуэкІэрэ лъэпкъым къыдэгъуэгурыкІуэурэ хуэм-хуэмурэ тхыдэм хэкІуэдэжа фІэщыгъэцІэ зэхуэмыдэхэр» [Къэмбэчокъуэ, н. 2021: 15-16]. Ахьмэдхъан и романитІми щымащІэкъым образхэр къэгъэщІыным тригъэлажъуэ тхакІуэм къыгъэсэбэпа апхуэдэ жьы хъуа псалъэхэр. ГъащІэм и Іуэхугъуэу зэхьэлІахэм елытауэ ахэр гуп зыбжанэу зэщхьэщокІхэр, щыгъыным, шы Іэпслъэпсым, зауэ хуэлухуэщІэхэм, гуащІэдэкІым, псэуальэм, цІыхухэм я социальнэ зэхушытыкІэхэм епхэхэу: *къэптал, лъей зэфІэт, гуэнишэрыкъ, уагъэ, гуэбэнэч, абэ, джэрыщІэ, бгъэрыщІэ, шыщІэль, шыщІэдз, къэльтмакъ, шыфІэдзанІэ, аркъэн, сотня, ротмистр, подьесаул, мыжурэ, дзэпц, дохъутей, пхьэлэцэжъ, фэІуадзэ, пщы, пащтыхь, лакъуэлІэш, лъхукъуэлІ, пщылІ, уэркъ, бейгуэл, гуащэ, хъан, сохъустэ, цхьэгъубжэІупІэ, пхьэ вакъэ, дэнлъэч, гъуо, шыплъэ, н.*

Архаизмхэри, историзмхэм хуэдэу, блэкІа зэманым ехьэлІащ, ауэ историзмхэм къыщхьэщыкІыу, ахэр зи фІэщыгъэцІэ хьэпшыпхэр гъащІэм хэкІакъым: иджырей фІэщыгъэ ягъуэтауэ аращ: *шыбзэ, дэрэбинэ, нэд, къамышы, къащыкъ, лъатхъуэ, н.*

Къэтхьынщ апхуэдэ жьы хъуа псалъэ лІэужьыгъуитІми ящыщ зыхэт псалъэухахэм я щапхъэ зыбжанэ: *Пщым и унафэр взводнэм ялыгъэсри планыр зэрагъэзэщІэным зыхуагъэхъэзыру щІадзащ* [Нало 1993: 133]. *Абы щыгъуэми сыт хуэдэ пщылІ ар езыр!* [Нало 1993: 46]. *Уэркъыр псалъэкІэ зыгъэпудам сыт хуэдэ жэуап иритыжми хуэфащэти, Залымджэрий жэуап иту щІидзащ* [Нало 1993: 62]. *Унэ бжэІупэм нэгъуэщІ пхьэляатхъуэ хэти, ар езыхэмрэ унэ хьэщІэхэмрэ яйщ, дауикІ* [Нало 1993: 33]. *ЩІалэм я Іуэхури хуэзэж зытеха гуэнишэрыкъ фІыцІэ, шухъэ цей, гуэнишэдэж, щІыІунэ-щІыІуцхьэ зэрыт къэптал, хъурыфэ пыІэ фІыцІэ, нывоупцІитІ къудей къызэдзыха бгырыпх псыгъуэкІэ зэфІэмыкІыж хъуащ* [Нало 1993: 40]. *Узэплын гъэщІэгъуэн щІэлькъым – шыкІэпшынэр блыным фІэдзащ, тас, къубгъан бжэ къуагъым къуэти, жыхапхьэм пэгъунэгъуу тахьтэбан зы блыным кІэрыти, упицІэ иубгъуауэ, арджэн хужь кІыхь фІэдзащ* [Нало 1993: 117].

Дэтхэнэ тхакІуэми, усакІуэми и хьэтІыр зыми ейм емыщхь зыщІ, художественнэ тхыгъэм щхьэхуэныгъэ ин дыдэ езыт Іэмалхэм ящыщ авторым къыгъэщІауэ щІэныгъэлІхэм «авторский неологизм» зыфІащэхэм хуэдэ псалъэщІэхэмрэ псалъэ зэпхэхэмрэ образым хуэгъэлэжъэныр. БзэщІэныгъэлІ Ахмановэ О.С. къызэрилъытэмкІэ, «апхуэдэ псалъэщІэхэр художественнэ тхыгъэр зи ІэдакъэщІэкІым къызэригъэпэщауэ, а тхыгъэм и щІыбкІи къэгъэсэбэпынагъышхуэ щызымыгъуэт хабзэ стилистическэ неологизмщ» [Ахманова 1966: 261-262]. Абы къыщхьэщыкІыу, Лопатин В.В. гу лъетэр индиви-

дуально-авторский неологизм жыхуэтIэхэр кыщагъэщIа тхыгъэ кыудейм и закъуэ щызекIуэкIэ зэфIэмыкIыу бзэм хыхьэрэ ар зыIурыль лъэпкъым къыгъэсбэп хьууэ мымащIэрэ узэрырихьэлIэм. «Абы и шапхъуэ урикъуни Гончаровым и «обломовщинэм» е Северяниным къыгъэщIа «бездарь» псалъэм, – етх щIэныгъэлIым [Лопатин 1973: 67].

Стилистичекэ кьалэн щхьэхуэхэр ягъэзащIэу Нало А.Хь. къыгъэщIа псалъэщIэхэмрэ псалъэ жыIэкIэщIэхэмрэ кызэкIуэщIахыр псалъэм иIэнкIэ хьу мыхьэнэщIэхэр е эмоциональнэ щытыкIэ зэхуэмыдэхэр. Апхуэдэ псалъэщIэхэр зыхэщIэныгъэкIэ гъэнщIахэщи, ахэр тхакIуэм къегъэсбэпыр зытетхыхь предметхэм, къэхьукъащIэхэм, щытыкIэхэм яхуиIэ хущытыкIэр (ярит оценкэр) игъэбелджылын папщIэ. Зэпкърытх романитIми ахэр кыщыхьащ ауан щIыныгъэ, гущIэгъу хуэщIыныгъэ, щIэщыгъуагъэ, н.кь. мыхьэнэхэр кьарыкIыу. Абыхэм ящыщ, псалъэм папщIэ, *уджэфа*, *иувыIыхьын*, *къыщIэувыIыхьын*, *еIушэкIын*, *хьэгъуэлIыгъуэ кугъуэ*, *уэгъужь*, *къыщIэпэщыкIын*, *жэмакIуэ*, нэгъуэщI псалъэхэмрэ псалъэ зэпхахэмрэ хуэдэхэр: *Къысхуэнэжар сэ слъэгъуа мащIэм сщIэ тIэкIур хэслъхьэжу*, *къысфIэщIыр щIызгъужурэ банэу щытауэ иджы уджэфа уи Iуфэ Iуса*, *Iус си къуажэ лъанIэм хуэсIуэтэжыф тIэкIуриц* [Нало 1995: 253]. *Крупнов зыри жимыIэурэ мащэбгъум деж нэхь къыпиджыхьыну иувыIыхьащ* [Нало 1995: 261]. *Джабэм еIушэкIауэ ещIэкIа унэ кIыхь лъахьшэм и зы пэшым хьэщIэ нэхьыщIэхэр щIашащ* [Нало 1995: 272]. *Хьэуэ, хьэгъуэлIыгъуэ псор зы щIантIэм дэхуауэ аракъым къэхьуар – Талъостэн хьэблэ псом ар дэгуэшат*, *уэрамри дэкIуэу – ауэ хьэгъуэлIыгъуэ кугъуэр щIантIэм кIуауэ аращ къэхьуар* [Нало 1995: 276]. *Ауэ ГуэбэщIыкI Мухьэмэд здэкIуа жылэ вакIуэм витI фIэкI хэттэкъым – адрей псори жэмт. Абы къыхэкIыуи вакIуэм нэхьрэ жэмакIуэ жыIам*, *нэхь пэжт мы лэжыгъэ нобэ ялэжыым елытауэ* [Нало 1995: 325].

Художественнэ тхыгъэм и бзэр кыулей зыщIа Iэмалхэм ящыщ гъэфIэныгъэ, гъэикIэныгъэ, н.кь. мыхьэнэхэр аффикс зэмылIэужыгъуэхэмкIэ кызэзгъэпэща мыхьуу ар зи купщIэм езым хэлъыж псалъэхэр къэгъэсбэпынри. Ахэр эмоционально-экспрессивнэ щытыкIэ, оценочнэ мыхьэнэ зыщIэлъ псалъэ щхьэхуэхэщ, псалъэр жызыIэм кьиIуатэр нэхь щIэгъэхуэбжъауэ и псэльэгъум и деж нихьэсын папщIэ определенэ хьисэпу къыгъэсбэпу. Апхуэдэ псалъэ щхьэхуэхэр экспрессиекIэ гъэнщIащ. А бзэ Iэмалми кыыхуигъуэт къэгъэсбэпыкIэм Ахьмэдхьан хузэфIегъэкIыр романхэм хэт лIыхьужьхэм щыщ дэтхэнэми и хьэл-щэныр, дуней тетыкIэр, зи гугъу ищIым хуиIэ еплъыкIэр IупщIу тхыльеджэм и пащхьэ ирильхьэну: *Бэчыжь Хьэжым и хьэгъуэлIыгъуэр нобэ ещанэу махуищ хьуауэ зэхэтиц*, *щIымахуэ жэщыр ягъэзджызджери* [Нало 1993: 23]. *Гупыр йожьэжери бжэ лъахьшэм гъэшауэ щIэпщхьэжа лIыжыитIым кIэлъаунэти*, *и блыпкыыр щауэкъуэтымрэ нэгъуэщIа зымрэ яIыгъыу щауэ гъэщIэрэщIар пэшым щIашэри ягъэуэ* [Нало 1993: 28]. *Мишкэр иралъэфэжьэжери зэрехьэжьэжэащ гупыр* [Нало 1995: 259]. *Мусэ и щIыбкIэ еукIуриех Тэрчыжь и псэр кIыфIми хухэмыхауэ гъуахьуэу мывальэ лъэгур къретхьу* [Нало 1993: 298].

Зэпкърытх романхэм хэт образхэм телажьэ зыхэщIэныгъэр кызэзыгъэпэщ Iэмалхэм ящыщ кызэрыгуэкI псалъэкIэм и стилим гуп щхьэхуэу кыщы-

хагъэКІ вульгаризмхэр, нэгъуэщІу жыпІэмэ гурбияныгъэ, шхыдэ кызырыкІ псалъэхэр къэгъэсэбэпыныр. Я купщІэм хэль зыхэщІэныгъэКІэ ахэр куэдкІэ нэхъ лъэрызехъэщ я лъапсэгъу псалъэ кызыерыгуэкІхэм нэхърэ. Вульгаризмхэр тхакІуэм щІэгъэкъуэн кыщищІыр и тхыгъэм щыщу губжь, арэзы мыхъуныгъэ зыхэль Іыхъэхэр, зэфІэнэныгъэ кызырыкІ, шхыдэ зыхэль псалъэмакъхэр кыщритхэкІКІэщ: *Мы тхъэр нахуэу зыгъэщІын бзагуэм физ кыхуамышам зэгуэдынути жылэр. Махуищ хъуауэ здэщІэр тцІэркъым а ди кхъуэнэр. Алыхъым и бэлыхъыр зэтрилъхъэн хъэгъуэлІыгъуэ! Дэ Іэщи-фэщи, унагъуи дыхуеиж Бэчыжъ Хъэжыжъым и бзагуэм физ щигъуэтакІэ!* [Нало 1993: 23] *Мыр сыт, хъэлуцэм кыльхуа, хъэкІэкхъуэкІэ ухъуаи, нэхъыжъи нэхъыщІи умыщІэжсу?!* [Нало 1993: 62].

Тхыгъэм хэт лыхъужьхэм я образхэр кызыэфІэгъуэвэнымкІэ, абыхэм я гупсысэм и кууагъыр, я къэухъыр, я хъэл-щэныр, дуней тетыкІэ зэхуэмыдэхэр уеблэмэ щыпсэу щІыпІэр щыуагъэншэу игъэбелджылынымкІэ мыхъэнэшхуэ иІэщ тхакІуэм абыхэм яІурильхъэ бзэм, псэлъэкІэм. Абы и зы шапхъэщ Налом и романхэм диалект псэлъэкІэм къащыхуигъуэт къэгъэсэбэпыкІэр, псалъэм папщІэ, «Нэхущ шум» хэт Батырбэч зыхуэза мээдэгъу адыгэм и псэлъэкІэу дигъэлыгъур: *Сэри сыадыгэс. Мы къалэм псэур мэзыкІым, атІэ къэзакъс. Уэ ухъэсІэн ухуей? Сэ сыбысымс. Неблагъэ.* [Нало 1993: 373]. *Дэ Шыдэкъейхэ да-сыс. Шыдэкъей Николай Афанасьевич хъузыр сэрас. Мырэ си схъэгъусэс, и цІэр Нюрэс, Нуси заІэ мэхъу* [Нало 1993: 375].

Апхуэдэ дыдэщ «Псы Іуфэм Іут унэ цІыкІум» хэт Алимырзэ лыжъым и псэлъэкІэри: *КІыхъ жыхуаІэр апхуэдэ: илъэситІым, щыІым, илъэсрэ мазитІрэ къудейрІэ? АІэ кІыхъІым, игъуэщ* [Нало 1995: 273]. *АІэ, кІыхъщ зысІэу араІым, ауэ пІальэр зэрагъэлэпхъуаращ щІызысІэр* [Нало 1995: 273]. КІахэм щыщ Сэфарбий лыжъми и бзэм *аби*, *щэ* пкъыгъуэ кІэрыдзэнхэр мымащІэрэ хигъэуэу къегъэлыгъуэ: *«Ди пащтыхъыр яукІынущ» жалэри псалъэмакъ ящІати, дабгъэдэсынукъым мыбы жалэри, еуэщ аби, пхъэ зэпхакІэ къежъэщ аби-щэ, джылахъстэнейр кынэщ аби, адыгэ лъэпкъыр мыбы дыкыхъэжсащ аргуэру* [Нало 1995: 280]. *Сэри сылІыжъщи-щэ, фи быным сахэсынищ* [Нало 1995: 280]. *Армыхъумэ-щэ дэ ди лъэпкъыр дин зымыдэу щыта лъэпкъыщ.* [Нало 1995: 282].

Дэтхэнэ тхакІуэми и творческэ зэфІэкІыр, абы и ІэдакъэщІэкІхэм ябгъэдэль художественнэ къарур нэхъыбэу зыгъэбелджылыр и тхыгъэм и бзэм и къулеягъымрэ и шэрыуагъымрэщ. Ар зэхъэлІэжар тхыгъэр зи ІэдакъэщІэкІым къыгъэсэбэп дэтхэнэ псалъэми, псалъэ зэпхами я купщІэм мыхъэнэуэ къыпкърыкІыну псом щыщу къыпкърихыфым и инагъырщ. Махуэ къэс къэдгъэсэбэп *унэ, хадэ, бгы, псы* псалъэ щхъэхуэхэмрэ *уафэ къащхъуэ, щІыльэ щхъуантІэ, тхыль еджэн, гуапэу псалъэн* псалъэ зэпха кызыерыгуэкІхэмрэ къадэкІуэу бзэм хэтщ зы мыхъэнэ фІэкла кызыерымыкІ, ауэ апхуэдэ щІыкІэкІэ къэІуэта мыхъэнэр нэхъ лъэщү зэрызыхэпщІэ, нэхъ гукъынэжу кызыерыпІуэтэф зэкІэщІэпч мыхъу псалъэ зэпхахэри. Фразеологизмхэрщ ахэр. ЖыІэныгъэр щІэзыгъэхуабжьэ, псалъэр жызыІэм и гупсысэр нэхъ образнэу, гъэхуауэ, узэщІауэ псалъэгъум и деж зэрынахъэсыф а Іэмал хъэлэмэтым и фІыгъэкІэ цІы-хум и гум щыщІэр, и псэм дэкІхэр, абы и дуней тетыкІэр, Іуэхугъуэ

зэмылгэужыгъуэхэр зэрэглэуэи щыкIэхэр, нэгъуэщIхэри нэхъ куууэ, щIэгъэхуэбжъауэ, гукъинэжу къэлуэта мэхьур. ГъэщIэгъуэнщ абы и лъэныкъуэкIэ Налом фразеологизмхэм къахуигъуэт къэгъэсэбэпыкIэр: *Ермоловым ар зэхихыжа иужькIэ хьэр къытригъажьэу писъмо къыхуитхащ* [Нало 1995: 305]. *Абы хэтхэм я псэм ищIащ я гъащIэ хуитым кIэ зэригъуэтар... Я ицхьэр абы къыфIихащи, гум иыщIэ а гупсысэм я нэклур нэцхъей ещI* [Нало 1995: 308]. *Пщымахуэ и тешанкIэр, лэжьакIуэгухэм тIэкIу трагуэнтIыкIри гъуэгу кърата пэтми, хывхэм хъымпIар къащIыртэкъым, старшынэр дэнэ къэна, абы и адэр къэкIуами, текIын я мурадтэкъым* [Нало 1993: 102]. *Къурмэн и ицхьэфэцим зегIэт, Хъэжумар къогуфIэри тогушууэ, къыщIиха куэзырыр зэгъэдзэкIуэ стIолым тредзэ* [Нало 1993: 110]. *Фызхэм унацхьэр трачу уэрэд жаIэ* [Нало 1993: 123]. *Жэщ псом гугъу еху гъуэгурыкIуа шы ешахэр хьэлъэу бауэу йолэхэр, я псэр пичу, къару ямыIэжу я хьэлъэ ялъэфхэр* [Нало 1993: 138].

Фразеологизмхэм къадэкIуэу гупсысэм художественнэ къару хэзылъхъэ жыIэкIэхэм ящыщу, апхуэдэ къалэн дыдэхэр ягъэзащIэу романхэм къыщыхьащ псалъэжьхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ. Лъэпкъ гупсысэкIэ къэгъэщIа псалъэжьхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ я къызэгъэпэщакIуэхэщ егъэпщэныгъэ, антитезэ, персонификация, эпитет, къытегъэзэжыныгъэ, метафорэ, гиперболэ хуэдэ стилистическэ Iэмалхэр. Абыхэм я купщIэм хэлыщ лъэпкъым и гъащIэм щызекIуэ хабзэм, Iушыгъэм, дуней тетыкIэм, дуней еплъыкIэм ехьэлIауэ «къезэгъ-къемызэгъ» и лъэныкъуэкIэ цIыхур зэрыгъуэзапхъэ пщалъэ нэхьыщхьэхэр. Псалъэжьхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ я пщэ къыдохуэр гъэсэныгъэм, ущииныгъэм ехьэлIа къалэн зэхуэмыдэхэр. А жыIэгъуэхэм кIэщIу икIи жьакIуэу щыгъэбелджылащ, щызэщхьэщыхащ емрэ фIымрэ, бзэр зыIурылъхэм ялэжьыпхьэмрэ зызыщадзеипхьэмрэ, гъащIэм къыщезэгъымрэ зызыщахъумапхьэмрэ. ЗэхьэлIа Iуэхугъуэхэр ягъэбелджылы къудейкIэ зэфIамыгъэкIу, псалъэжьхэм а Iуэхугъуэхэм яхуэфашэ щытыкIэри къагъэлыагъуэр, оценкэ иратыр. Апхуэдэхэщ Нало А.Хь. и романхэм къыщыхь псалъэжьхэм щыщу мы къэкIуэнухэр: *Гъунэгъурэ гъуэнишэджэрэ жыхуаIэр аращ, шы нэхьыщIэ* [Нало 1993: 285]. *Быдэ янэ гъыркъым, жи, гъэтIылыгъэкIи дыбэлэрыгъ хъунукъым* [Нало 1993: 210]. *Зым хуэмыфI хьэдрыхэ ягъакIуэркъым жи адыгэм* [Нало 1993: 41]. *Е дылIэнищ, е дылIынищ. Мыбы дэ дших щылэжкъым* [Нало 1993: 117]. *Абы ицхьэкIи «дэтхэнэ унагъуэми хабзэ ицхьэхуэ илъщ» хужаIэ, нэхъ зэхьэкIауи «зэгъунэгъитI я мэл бжыкIэ зэтэхуэркъым» щыжаIи къохуэ* [Нало 1993: 50]. *«Пхъурылъхур кыхьэмэ, псатхьэр магъ» жи. УгъурлыгъэкIэ кыхьауэ тхэм къыщIигъэкI ди пхъурылъхури* [Нало 1995: 273].

Гу лъытапхъэщ тхакIуэм языныкъуэ псалъэжьхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ авторскэ бгъэдыхьэкIэ щхьэхуи къазэрыхуигъуэтым. Абыхэм ящыщ куэдым я пэщIэдзэ щытыкIэм Налор токIри ахэр зэрыщыта дыдэм хуэдэу къыгъэсэбэпкIэ зэфIимыгъэкIу, псалъэжь, псалъэ шэрыуэ щхьэхуэхэм къатрещIыкIыжыр и гупсысэр нэхъ гъэхуауэ тхылъеджэм деж зэрынихьэсын псалъэ фашэ щхьэхуэхэр: *Упсэуну ухуеймэ, къэнэжсыр зыщ: делэм уэ гурылуэ, губзыгъэр езыр къыбгурылуэнищ* [Нало 1995: 258]. Мыбдежым *Делэм уэ фIэкI, губзыгъэр езыр къыпфIэкIынищ* псалъэжьыр мащIэу щызэрихьуэкIауэ аращ. *ЩIым къыщIатIыкIыж гъащIэр нобэрей гъащIэм и пэщ* [Нало 1995: 255]. Апхуэдэ

дыдэщ мы къэкIуэну шапхьэхэми тхакIуэм *Хэкужьыхьэ лъэщц*; *Пэ зиIэм кIэи иIэщ*; *БжэбэщитI зы матэм дэзагьэркъым жыIэгьуэхэм къахуигьуэта къэгьэсэбэпыкIэр: Пэ зимыIэм куи нэи иIэкьым* [Нало 1995: 255]. *Аращ пасэрейм «Хэкужьыхьэ лъэщц» щIыжсиIари* [Нало 1995: 254]. *Иджы Алексеевыр Восток жыжьэм и пащтыхь ныкьуэщ, дзэщц нэхьыщхьэуи къонэж. КIэщIу жытIэмэ, дзэщитI зы дзэм иIэным, бжэбэщитI зы матэм зэрыдэмызагьэм ещхьу, фIы къишэн хуейкъым* [Нало 1993: 77].

Лэжыгьэм и кIэухыу жыIэпхьэщ Нало Ахьмэдхьан тхыдэм теухуа и романхэм щызэфIигьэува образ купщIафIэхэр къигьэщIын, абыхэм хэт лIыхьужьхэм я тепльэр, гупсысэкIэр, дуней тетыкIэр, дуней еплъыкIэр, тхыгьэхэм къыщыIэта Iуэхугьуэхэр щекIуэкI щIыпIэр, лъэхьэнэр, н. тхыльеджэм нэрылгагьу, фIэщ щIыгьуафIэ ящищIын папщIэ лексикологиеми, фразеологиеми, морфологиеми, синтаксисми я IэмалхэмкIэ къызэгьэпэща зыхэщIэныгьэр IэкIуэлякIуэу къызэригьэсэбэпар. Абыхэм ящыцу ди лэжыгьэм нэхь тегьэчыныхьауэ дыкьыщытеувыIащ лексикологиемерэ фразеологиемерэ я Iэмал зэмылIэужыгьуэу щIэгьэкьуэн къищIахэм: образыр зэфIигьэуэным хуигьэлажьэ синонимхэм, синоним рядым, антонимхэм, къызэрыгуэкI псалъэкIэм, гьэфIэныгьэ, гьэикIэныгьэ хуэдэ мыхьэнэхэр зи купщIэм хэлъыж псалъэхэм; тхакIуэр зытепсэлъыхь Iуэхугьуэр нэхь IупщI ищIын хьисэпкIэ абы и лъапсэгьу нэгьуэщI Iуэхугьуэ гуэрым ар зэрырилъыт, егьэпщэныгьэкIэ зэджэ Iэмалым; персонажым хуиIэ щытыкIэр нэхьри игьэбелджылын папщIэ авторым езым къигьэщIа псалъэщIэхэм; Iуэхур щекIуэкI щIыпIэмерэ лъэхьэнэмерэ я нэпкъыжьэ зытелъу текстым хигьэуэвэ жьы хьуа псалъэхэмрэ диалект псалъэхэмрэ; тхакIуэм и жыIэр нэхь щIэгьэхуэбжьа, фIэщ щIыгьуафIэ, тхыгьэм и бзэр нэхь дахэ, гьэхуа ирищIу къигьэсэбэп, лъэпкъым къыдэгьуэгурыкIуэ псалъэ зэпха, псалъэуха хьэзыру щыт фразеологизмхэм, псалъэжьхэмрэ псалъэ шэрыуэхэмрэ.

КЪЭДГЪЭСЭБЭПА ЛЭЖЫГЪЭХЭР

Ахманова 1966 – *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов – М.: Советская Энциклопедия, 1966. – 608 с.

Камбачокова 1999 – *Камбачокова Р.Х.* Адыгский исторический роман. Становление и развитие жанра, формирование историзма художественного мышления и проблемы художественной интерпретации исторической действительности. – Нальчик: Эль-Фа, 1999. – 118 с.

Къэмбэчокьуэ 2021 – *Къэмбэчокьуэ I.M., Гьубжожьуэ Д.Дж., Кул А.А.* Iутыж Борис и драматическэ тхыгьэхэм я бзэ къэгьэщIыкIэм хэль щхьэхуэныгьэхэр. (Художественные особенности языка драматических произведений Бориса Утижева). – Нальчик: Издательство Кабардино-Балкарского государственного университета, 2021. – 55 с. (На кабардино-черкесском яз).

Лопатин 1973 – *Лопатин В.В.* Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 151 с.

Нало 1993 – *Нало А.Хь.* Тхыгьэхэр томищым щызэхуэхьэсауэ. ЕтIуанэ том. Нэхуц шу. (Избранные произведения: В трех томах. Том 2: (Всадники рассвета). – Нальчик: Эльбрус, 1993. – 400 с. (На кабардино-черкесском яз).

Нало 1995 – *Нало А.Хь.* Тхыгьэхэр томищым щызэхуэхьэсауэ. Ещанэ том. Псы Iуфэм Iут унэ цIыкIу. (Дом на берегу реки). – Нальчик: Эльбрус, 1993. – 384 с. (На кабардино-черкесском яз).

Рамазанова 2017 – Рамазанова Д.А. Хасбулатова Х.М., Курбанова З.Х. Экспрессивность в художественном тексте и способы ее выражения // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Общественные науки. Т.11. № 3. 2017 С. 86-91.

REFERENCES

AKHMANOVA O.S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov*. [Dictionary of Linguistic Terms] Sovetskaya Ehnciklopediya, 1966. – 608 p. (In Russ.).

KAMBACHOKOV A.M., GUBZHOKOVA D.D., KULOVA A.A. *Khudozhestvennye osobennosti yazyka dramaticheskikh proizvedenij Borisa Utizheva*. [Artistic features of the language of Boris Utizhev's dramatic works]. – Nal`chik, Izdatel`stvo Kabardino-Balkarskogo gosudarstvennogo universiteta, 2021. – 55 p. (In Kabardino-Circassian language).

KAMBACHOKOVA R.H. *Adygskij istoricheskij roman. Stanovlenie i razvitie zhanra, formirovanie istorizma khudozhestvennogo myshleniya i problemy khudozhestvennoj interpretacii istoricheskoy dejstvitel'nosti*. [The Adyghe historical novel. The formation and development of the genre, the formation of historicism of artistic thinking and the problems of artistic interpretation of historical reality]. – Nal`chik: E`T`-Fa, 1999. – 118 p. (In Russ.).

LOPATIN V.V. *Rozhdenie slova: Neologizmy i okkazional'nye obrazovaniya*. [The birth of the word: Neologisms and occasional formations]. М.: Nauka, 1973. – 151 p. (In Russ.).

NALOEV A.H. *Izbrannye proizvedeniya: V trekh tomakh. Tom 2: Vsadniki rassveta*. [Selected works: In three volumes. Volume 2: Horsemen of the Dawn.] – Nal`chik: E`T`brus, 1993. – 400 p. (In Kabardino-Circassian language).

NALOEV A.H. *Izbrannye proizvedeniya: V trekh tomakh. Tom 3: Dom na beregu reki: Roman*. [Selected works: In three volumes. Volume 3: The House by the River: A novel.] – Nal`chik: E`T`brus, 1993. – 384 p. (In Kabardino-Circassian language).

RAMAZANOVA D.A. KHASBULATOVA H.M., KURBANOVA Z.H. *Ekspressivnost' v khudozhestvennom tekste i sposoby ee vyrazheniya*. [Expressivity in a literary text and ways of its expression] IN: *Izvestiya Dagestanskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Obshchestvennye nauki*. [Proceedings of the Dagestan State Pedagogical University. Social Sciences]. Т. 11. - № 3. – 2017. – S. 86-91 (In Russ.).

Авторым теухуауэ

Къэмбэчокъуэ I.M. – филологие щIэныгъэхэмкIэ доктор, профессор.

Information about the author

A.M. Kambachokov – doctor of sciences (Philology), professor.

Информация об авторе

A.M. Камбачоков – доктор филологических наук, профессор.

Тхыгъэр редакцэм къагъэхъащ 09.10.2024 гъ.; рецензэ нэужьым къаштащ 12.12.2024 гъ.; къытрадзэнущ 27.12.2024 гъ.

The article was submitted 09.10.2024; approved after reviewing 12.12.2024; accepted for publication 27.12.2024.

Статья поступила в редакцию 09.10.2024 г.; одобрена после рецензирования 12.12.2024 г.; принята к публикации 27.12.2024 г.